

ԱԶԱՏԱԶՐԿՄԱՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏԿԱԾ ԱՆՉԱՓՈՒՀԱՍՆԵՐԻ ՎԵՐԱՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ

Լիանա ՄԱՐՈՒՔՅԱՆ

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,

Կոնրադ Ադենաուեր հիմնադրամի երևանյան գրասենյակի նախագծի ղեկավար

Վերջին տասնամյակների ընթացքում ավելի ու ավելի է ուշադրություն դարձվում անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատիժների, ինչպես նաև անչափահաս դատապարտյալների կողմից պատիժ կրելու պայմանների նկատմամբ: Եվրոպական երկրներում՝ Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիայում, Շվեդիայում, Նորվեգիայում, Հոլանդիայում նկատվում է անչափահասների նկատմամբ կիրառվող քրեական և քրեակատարողական քաղաքականության մեղմացում. անչափահասների ազատագրկման պատժատեսակները հիմնականում փոխարինվում են այլընտրանքային՝ ազատագրկման հետ չկապված պատժատեսակներով, ինչն անչափահասին հնարավորություն է տալիս խուսափել կրմինոգեն միջավայրում հայտնվելուց և կկանխի նրա կողմից պոտենցիալ կրկնահանցագործություն կատարելու հավանականությունը¹:

Առաջադրված հարցը թե՛ քննարկումների տեղիք է տվել նաև իրավաբանական գրականության մեջ: Օլիվեր Շայբերը, Ալբերտ Շտայնհաուզերը մասնավորապես նշում են, որ անչափահաս դատապարտյալի ուղղման համար քրեակատարողական հիմնարկը լավագույն վայրը չէ²: Սակայն, ըստ Յոախիմ Վալթերի, երբ դա անխուսափելի է, ապա քրեակատարողական հիմնարկներում անչափահասների պատժի կրումը պետք է իրականացվի առավելագույնս հստակ կանոնակարգված՝ անչափահասների կողմից հետագայում հասարակությանը ինտեգրվելը հնարավորինս արդյունավետ դարձնելու, ինչպես նաև կրկին հանցագործություն կատարելու հավանականությունը նվազեցնելու համար³:

ՀՀ դատական ղեկարտամենտի՝ անչափահաս դատապարտյալների վերաբերյալ 2011 թ. հաշվետվության համաձայն՝ այդ տարվա ընթացքում ազատագրկման են դատապարտվել 95 անչափահաս, որոնցից 15-ի նկատմամբ կիրառվել է ազատագրկման հետ չկապված պատժատեսակ, իսկ 60-ի նկատմամբ պատիժը պայմանականորեն չի կիրառվել: 2012թ.-ին այդ ցուցանիշը եղել է համապատասխանաբար 76, 11, 52⁴: Ինչպես տեսնում ենք, անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժատեսակների մեջ

¹ Տե՛ս Անչափահասների գործով դատավարությունների դիտարկում, ԵԱՀԿ, ՔՀԻ, Երևան, 2010, էջ 83-86:

² Տե՛ս <http://www.zeit.de/2013/33/justizanstalt-josefstadt-wien>

³ Տե՛ս <http://www.jva-adelsheim.de/pb/Lde/1237392/?LISTPAGE=1237312>

⁴ Տե՛ս ՀՀ դատական ղեկարտամենտի անչափահասների վերաբերյալ 2011-2012 թթ. հաշվետվություն:

գերակշռում է ազատագրկումը, թեկուզև այն հիմնականում պայմանականորեն չի կիրառվել: Անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժատեսակների վերլուծությունը թույլ է տալիս հանգել եզրակացության, որ տվյալ ոլորտում անհրաժեշտ են արմատական բարեփոխումներ մասնավորապես օրենսդրության մեջ:

Հարկ է նշել, որ Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության /այսուհետ՝ ԳԴՀ/ սահմանադրական դատարանը դեռևս 2006 թ. մայիսի 31-ին որոշել է. «Անչափահաս դատապարտյալի նկատմամբ քրեական պատիժ կիրառող պետությունը կրում է մեծ պատասխանատվություն վերջինիս անձի հետագա զարգացման համար...: ԳԴՀ հողերի օրենսդրական մարմինների կողմից պետք է ընդունվեն անչափահասների առանձնացված քրեակատարողական օրենսգրքեր, որոնցով ավելի մանրամասն կկարգավորվեն անչափահասների կողմից ազատագրկման հետ կապված պատժի կրման ընթացակարգը»⁵:

ԳԴՀ սահմանադրական դատարանի նշված որոշման դրույթները ևս մեկ անգամ հավաստում են, որ անչափահասների նկատմամբ պատիժ իրականացնող մարմինները պետք է լինեն ավելի ուշադիր և զգոն՝ պատժի իրականացման ընթացքում անչափահասների վերասոցիալականացման և ուղղման ընթացքը կանոնակարգելիս, նրանց հետ սոցիալական-հոգեբանական աշխատանքներ իրականացնելիս, կրթական գործընթացը և ազատ ժամանցը կազմակերպելիս, սպորտային զբաղվածությունն ապահովելիս և այլն:

Եթե ԳԴՀ-ն բարեփոխումների իրականացումն սկսել է հենց քրեակատարողական ոլորտից, ապա Ռուսաստանի Դաշնության քրեական և քրեակատարողական քաղաքականության մեջ բարեփոխումներն սկսվում են անչափահասների կողմից հանցագործությունների կատարումը կանխարգելելուց և պրոֆիլակտիկ միջոցառումներ իրականացնելուց⁶: Իհարկե, քրեակատարողական հիմնարկներում պատժի կրման ընթացքում անչափահասների վերասոցիալականացմանն ուղղված միջոցառումները ևս հանցագործությունների կանխարգելման կարևորագույն մաս են: Դրանց նպատակն է անչափահասի մեջ ձևավորել բարոյական և իրավական նորմերի պահանջներին հետևելու անհրաժեշտության հանգումը: Ռուսաստանի Դաշնությունում, ինչպես և ՀՀ-ում առկա է անչափահասների կողմից պատժի կրման ընթացակարգը կարգավորող քրեակատարողական ընդհանուր օրենսգիրք, որը կարգավորում է ինչպես մեծահասակների, այնպես էլ անչափահասների կողմից պատժի կրման և կատարման ընթացակարգերը, ուստի անչափահասների նկատմամբ հիմնականում կիրառվում են մեծահասակների ֆիզիոլոգիական և հոգեբանական առանձնահատկություններին համապատասխանեցված նորմերը: Կարծում ենք՝ գործող ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում կարելի է նախատեսել առանձին գլուխ, որը կկարգավորի անչափահասների կողմից ազատագրկման հետ կապված պատժի կրման առանձնահատկությունները:

⁵ Տե՛ս ԳԴՀ Սահմանադրական դատարանի 2006 թ. մայիսի 31-ի թիվ BvR 1673/04 որոշում:

⁶ Տե՛ս Громадская Н. В., Смирнов А. Б. Особенности политики в области ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей в условиях формирования правового государства, Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России, N4 (36), 2007, էջ 113:

Դիտարկենք այն հիմնական խնդիրները, որոնք առկա են ՀՀ-ում անչափահասների կողմից ազատագրված հետ կապված պատժատեսակի իրականացման ժամանակ ինչպես օրենսդրության մեջ, այնպես էլ գործնականում:

Առաջին խնդիրը վերաբերում է անչափահաս դատապարտյալի վերասոցիալականացման գործում սոցիալական աշխատողի դերի թերագնահատմանը:

Թե՛ արտասահմանյան երկրների պրակտիկայում, թե՛ իրավաբանական գրականության մեջ անչափահաս դատապարտյալի վերասոցիալականացման գործում չափազանց կարևորվում է սոցալական աշխատողի դերը, քանի որ հենց նա է իր մասնագիտական գործառույթները կատարելիս օգնում անչափահաս դատապարտյալին հասարակությանը վերաինտեգրվելու՝ ընտանիքի հետ փոխհարաբերությունները պահպանելու և այլ միջոցառումներ իրականացնելով⁷:

Միջազգային իրավական փաստաթղթերը ևս կարևորում են անչափահաս դատապարտյալների հետ աշխատանքի գործընթացում մասնագիտական համապատասխան պատրաստվածություն ունեցող կադրերի ներգրավումը:

Այսպես, 1985 թ. ՄԱԿ-ի անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու նվազագույն չափորոշիչների 22-րդ կետի մեկնաբանության մեջ կարևորելով սոցալական աշխատողների դերը անչափահաս դատապարտյալների հետ տարվող աշխատանքում շեշտադրվում է նրանց մասնագիտական պատրաստվածությունը⁸:

ՀՀ անչափահասների համար նախատեսված «Աբովյան» քրեակատարողական միակ հիմնարկում առկա է մասնագիտական կրթությամբ փորձառու աշխատակիցների, հատկապես անչափահասների գծով մասնագիտացված հոգեբանների, սոցալատոողների և մանկավարժների պակաս: «Աբովյան» քլի-ի սոցալ-հոգեբանական ծառայության աշխատողները նման նեղ մասնագիտական պատրաստվածություն չունեն, ավելին՝ սպասարկում են միանգամից 3 տեղամաս՝ կանանց քրեակատարողական հիմնարկը, անչափահասներինը և մեկուսարանը⁹:

Անչափահասների պատժի իրականացման գործընթացում համապատասխան պատրաստվածություն չունեցող անձանց ընդգրկվելը միայն բացասական հետևանքներ կարող է ունենալ: «Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկում Քաղաքացիական հասարակություն հասարակական կազմակերպության և ԵԱՀԿ համատեղ իրականացված հարցումներից պարզ դարձավ, որ այնտեղ կարող են աշխատանքի ընդունվել այլ քրեակատարողական հիմնարկներում աշխատած մարդիկ, ովքեր չեն տիրապետում անչափահասների հետ աշխատանքի նրբություններին, հաճախ անչափահասների հետ վարվում են այնպես, ինչպես չափահասների հետ¹⁰: Ելնելով վերոնշյալից՝ անհրաժեշտ ենք համարում անչափահասների քրեակատարողական հիմնարկներում սոցալատոողների, հոգեբանների և մանկավարժների հատուկ պատրաստվածության

⁷ St'u Jugendstrafvollzug für das 21. Jahrhundert? Stephan Schwirzer, Peter Lang, 2006, էջ 240-242:

⁸ St'u 40/33. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), 29.11.1985.

⁹ St'u Անչափահասների հետ տարվող սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների և կրթական գործընթացի ուսումնասիրություն Աբովյան քլի-ում, Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, Երևան 2012 թ., էջ 11:

¹⁰ St'u նույն տեղում, էջ 12:

ամբալայությունը և վերապատրաստումներին պարբերաբար մասնակցելը: ՔԿՀ աշխատակիցները ՀՀ-ում վերապատրաստվում են 3 տարին մեկ անգամ ՀՀ արդարադատության նախարարության ու կրթության և գիտության նախարարության կողմից: Ըստ հարցումների՝ «Աբովյան» քլի աշխատակիցների վերապատրաստումները հիմնականում կրում են ձևական բնույթ¹¹:

Այս առումով հետաքրքիր է Ֆրանսիայի փորձը, որտեղ գործում է Ազգային քրեակատարողական դպրոց: Այս հաստատությունում պատրաստում և վերապատրաստում են մասնագետներ (հոգեբաններ, սոցիալական աշխատողներ և այլն) նաև անչափահասների քրեակատարողական հիմնարկներում աշխատելու համար: Ավելին, տվյալ դպրոցում անչափահասների քրեակատարողական հիմնարկում աշխատողների ուսուցումն իրականացվում է 2001 թ. լույս տեսած «Guide du travail aupres des mineurs en detention» հատուկ ձեռնարկի հիման վրա, որի հիմքում ընկած են անչափահաս դատապարտյալների հետ վարվեցողության հիմնարար սկզբունքները¹²: Նման ձեռնարկը ՀՀ-ում կօգնի կարգավորելու վարչակազմ-դատապարտյալ փոխհարաբերությունները:

Անչափահասների նկատմամբ պատժի իրականացման հիմնախնդիրներից են նաև անչափահասների ուղղման հստակ պլանի բացակայությունը և անչափահասի ուղղման աշխատանքներ մշակելիս նրա ներգրավվածությունը :

Արտասահմանյան երկրներում, օրինակ՝ ԳՂՀ-ում, անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքերը նախատեսում են անչափահաս դատապարտյալների ակտիվ մասնակցությունն իրենց իսկ վերասոցիալականացման և ուղղման գործընթացին՝ նրանց մասնակից դարձնելով, օրինակ, իրենց վերասոցիալականացմանն ուղղված միջոցառումներ նախատեսող ուղղման պլանի մշակմանը¹³: Այսպես, անչափահասների մասնակցությունն իրենց վերասոցիալականացման և ուղղման գործընթացին նախատեսված է Երեխաների իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածով, ինչպես նաև ԳՂՀ հողերի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքերով: Այս դրույթները մասնագիտական գրականության մեջ բնութագրվում են որպես «քլի-ում ժողովրդավարությունն ապահովվող սկզբունք»¹⁴: Մեր կարծիքով, անչափահասների ընդգրկվածությունն իրենց իսկ վերասոցիալականացման գործընթացին կարող է էականորեն բարձրացնել դրա արդյունավետության մակարդակը՝ միաժամանակ դրական ազդեցություն թողնելով անչափահասների ինքնագնահատականի, ինչպես նաև պատասխանատվության զգացումի բարձրացման վրա:

Գերմանիայում հատուկ կարևորություն է տրվում ուղղման պլանին, ավելին՝ ԳՂՀ հողերի քրեակատարողական օրենսգրքերը հստակ նախատեսում են ուղղման պլանի նպատակը, կառուցվածքը և ենթակա խնդիրները: Ուղղման պլանի մեջ են մտնում դատապարտյալի կրթության, աշխատանքին ներգրավվածության մասին տվյալները, դատախարակական բնույթի միջոցառումներին մասնակցության, մարզական զբաղվածու-

¹¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 14:

¹² Տե՛ս Juugendstrafvollzug in Deutschland und Frankreich, Daniel Boernhofer, Nomos, Auflage 2010, Giessen, էջ 125:

¹³ Տե՛ս Jugendstrafvollzugsrecht, Heribert Ostendorf, Kiel, Nomos, 2010, էջ 133-135:

¹⁴ Տե՛ս Jugendstrafvollzug für das 21. Jahrhundert? Stephan Schwirzer, Peter Lang, 2006, էջ 233-235:

յան, ազատ ժամանցի անցկացման, տեսակցությունների, արձակուրդների, դատապարտյալի վարքի, ուղղման պլանի վերանայման ժամկետի վերաբերյալ տեղեկություններ¹⁵: Փաստորեն, ուղղման պլանը ներառում է անչափահասի վերասոցիալականացմանը և ուղղմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման մասին համապարփակ տեղեկություններ, որոնք ավելի արդյունավետ են դարձնում այդ գործընթացի գնահատումը՝ ըստ անհրաժեշտության նրա նկատմամբ իրականացվող միջոցառումների բնույթը փոփոխելու, ինչպես նաև պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատելու դեպքերում:

Թեև «Արվյան» անչափահասների քրեակատարողական հիմնարկում ներդրված են անչափահասների անհատական քարտեր, սակայն դրանք խիստ տարբերվում են ուղղման պլանից: Անհատական քարտի մեջ բացառապես նշվում են անչափահասին վերաբերող անհատական տվյալներ: ՀՀ-ում կարելի է կիրառել և անհատական քարտերը, և գործածության մեջ դնել անհատական պլանը, կամ էլ երկուսը բովանդակային առումով համատեղել մեկում, ինչպես դա արվում է Գերմանիայում և Ֆրանսիայում:

Ելնելով վերոնշյալից՝ անհրաժեշտ ենք համարում ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում անչափահաս դատապարտյալների ուղղման պլանի նախատեսումը և այն գործնականում կիրառելը, ինչն ավելի արդյունավետ կդարձնի անչափահաս դատապարտյալի նկատմամբ իրականացվող պատիժը և կապահովի դրա նպատակները:

ՀՀ-ում առկա կարևորագույն հիմնախնդիրներից է նաև դատապարտյալ անչափահասների ուղղման և վերասոցիալականացման գործընթացում արտաքին աշխարհի հետ կապի ապահովումը: Այդ հարցում առանձնահատուկ նշանակություն ունի անչափահաս դատապարտյալի ծնողների մասնակցությունը: ՀՀ քրեակատարողական օրենսդրությունը սահմանում է անչափահասի և նրա ծնողների տեսակցությունների ապահովման կարգը, սակայն, օրինակ, ծնողներին ընդգրկել անչափահաս դատապարտյալների վերասոցիալականացման գործընթացին ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված չէ:

Այսպես, Գերմանիայում անչափահաս դատապարտյալների քրեակատարողական ընթացակարգերի կարգավորմանը ներկայացվող նվազագույն չափորոշիչների մեջ նշվում է, որ անչափահաս դատապարտյալների ծնողներին ևս պետք է ներգրավել ինչպես ուղղման պլանի կազմմանը, այնպես էլ դաստիարակչական բնույթի միջոցառումների իրականացմանը, որոշումների կայացմանը, ինչպես նաև անչափահաս դատապարտյալին քրեակատարողական հիմնարկից ազատելու նախապատրաստման գործընթացին¹⁶:

Կարծում ենք՝ անչափահասների ուղղման և վերասոցիալականացման գործընթացում ծնողների մասնակցությանը պետք է ավելի մեծ կարևորություն տրվի. ծնողները, լավատեղյակ լինելով իրենց երեխաների առողջական, ֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններին, ինչպես նաև նրանց բնավորության գծերին, կկարողանան լավա-

¹⁵ Տե՛ս ԳՂՀ Նորդհայն Վեստֆալեն հողի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգիրք, 20.11.2007:

¹⁶ Տե՛ս <http://www.dvjj.de/nachrichten-aktuell/eckpunktepapier-anforderungen-ein-zuk%C3%BCnftiges-jugendstrafvollzugsgesetz>

գույնս օգնել քրեակատարողական հիմնարկի վարչակազմին անչափահասի վերասոցիալականացումն առավել արդյունավետ իրականացնելու հարցում:

Անչափահասների վերասոցիալականացման գործընթացում կարևորվում է արտաքին աշխարհի հետ կապի ակտիվ պահպանման այլ միջոցառումները, ինչպիսիք են՝ նամակագրությունը, տեսակցությունները, հեռակապից, գրականությունից և լրատվամիջոցներից օգտվելը: Այդ պարտականությունը ՀՀ-ում իրականացնում են քվի-ի սոցիալական աշխատողները, ովքեր ապահովում են անչափահաս դատապարտյալների փոխհարաբերություններն ընտանիքի, ինչպես նաև համագործակցում են զբաղվածության տարածքային կենտրոնների հետ:

Մի շարք արտասահմանյան երկրներում՝ Ֆրանսիայում, Գերմանիայում, Ավստրիայում, արտաքին աշխարհի հետ կապի ակտիվ պահպանման միջոցառումների շարքին է դասվում նաև դատապարտյալին տրամադրվող արձակուրդը: Օրինակ, Գերմանիայում դրան հատուկ անդրադարձ է կատարվում անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքերում¹⁷:

ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում անչափահաս դատապարտյալների համար արձակուրդ նախատեսված չէ: Ավելին, տեսակցությունները, որոնք ևս կարևոր են անչափահասների վերասոցիալականացման գործում, ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում անչափահասների համար հատուկ և հստակ կանոնակարգում չեն ստացել: Այսպես, նախատեսվում է կալանքի դեպքում անչափահաս դատապարտյալին ամիսը մեկ անգամ չորսժամյա կարճատև տեսակցություն: ԻՆչ վերաբերում է երկարատև տեսակցություններին, ապա ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրքը հատուկ կարգավորում չի նախատեսում՝ անչափահաս դատապարտյալներին տրվող երկարատև տեսակցությունները կարգավորելով մեծահասակ դատապարտյալների նկատմամբ կիրառվող նորմերով: Մեկնումների համար ևս անչափահասների համար առանձին կարգավորում չկա, և անչափահաս դատապարտյալների մեկնումների ժամկետները և տրամադրման կարգը տարբերակված չեն մեծահասակ դատապարտյալներին տրամադրվող մեկնումների կարգից և ժամկետներից: Արտասահմանյան երկրներում ևս այս հարցը կարգավորված է մասնակիորեն. ԳՂՀ Նորդհայն Վեստֆալեն հողի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքով նախատեսված է ամսական նվազագույնը 4 ժամ կարճատև տեսակցության իրավունք՝ չսահմանափակելով դրա հաճախականությունը: Այսինքն՝ կարճատև տեսակցությունները կարող են լինել 1-ից ավելին, սակայն դրանց ժամային հանրագումարը չի կարող գերազանցել 4 ժամը: Ընդ որում՝ 4 ժամը նվազագույն սահման է. այն կարող է ավելացվել օրենքով նախատեսված դեպքերում: Այդ օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 1-ին մասը, կարևորելով արձակուրդի դերն անչափահասի վերասոցիալականացման գործում, նախատեսում է նաև, որ անչափահաս դատապարտյալներին մեկ տարվա մեջ կարող է հատկացվել առավելագույնը 24 օր արձակուրդ, ընդ որում այդ ժամկետը մտնում է պատժի ժամկետի մեջ¹⁸: Սակայն ԳՂՀ հողերի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքերը կարգավորում չեն տալիս անչափահաս դատապարտյալների երկարատև այցելություններին: «Անչափահաս դատապարտյալ-

¹⁷ St'u Jugendstrafvollzugsrecht, HeribertOstendorf, Kiel, Nomos, 2010, էջ 405-468:

¹⁸ St'u ԳՂՀ Նորդհայն Վեստֆալեն հողի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգիրք, 20.11.2007:

ներին երկարատև այցելությունները չեն նախատեսվում օրենսդրությամբ, սակայն դրանք չեն էլ արգելվում: Այսինքն՝ օրենսդիրը դրանք տրամադրելու հայեցողությունը թողել է անչափահասների քրեակատարողական հիմնարկների վրա, ինչը միանշանակ չի ընդունվում գերմանական իրավաբանական գրականության մեջ»¹⁹, - գրում է Դանիել Բորնհյոֆերը:

Ֆրանսիայի օրենսդրությամբ նշված է, որ յուրաքանչյուր դատապարտյալ ունի շաբաթական մեկ տեսակցության իրավունք՝ չնչելով տեսակցության առավելագույն կամ նվազագույն տևողությունը՝ այն թողնելով քվի հայեցողությանը: Ֆրանսիայի օրենսդրությամբ նշվում է միայն, որ խրախուսելի է անչափահաս դատապարտյալներին հատկացնել շաբաթը մեկ անգամից ավել տեսակցություններ: Ֆրանսիայում երկարատև տեսակցությունները ևս կարգավորվում են քվի ենթաօրենսդրական ակտերով²⁰:

Հաշվի առնելով արտասահմանյան երկրների արդյունավետ փորձը՝ առաջարկում ենք ՀՀ-ում ևս նախատեսել անչափահաս դատապարտյալների համար ավելի երկար ժամանակահատվածով և հաճախականությամբ տեսակցություններ՝ ինչպես կարճատև, այնպես էլ երկարատև, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ արձակուրդի հնարավորություն:

Մեր կարծիքով, անչափահաս դատապարտյալներին վարձատրվող աշխատանքով ապահովելը ևս համարվում է վերասոցիալականացման նպատակին հասնելու կարևորագույն պայման: «Աբովյան» քվի-ում անչափահաս դատապարտյալներն ընդգրկվում են «հանրօգուտ» աշխատանքների մեջ, ինչպիսիք են մաքրության ապահովումը, այգու բարեկարգումը, խցերի վերանորոգումը, որի դիմաց, սակայն, դատապարտյալները չեն վարձատրվում²¹: Առաջարկում ենք հստակ կարգավորում տալ հատկապես անչափահաս դատապարտյալների կողմից կատարված աշխատանքի դիմաց վարձատրությանը:

Կարևորում ենք նաև ՔԿՀ-ում անչափահաս դատապարտյալների ժամանցի կազմակերպումը և սպորտով զբաղվելը: «Աբովյան» քվի-ում գործում է մարզական ակումբ, սակայն ջեռուցման բացակայության պատճառով ձմռանն անհնար է ապահովել դատապարտյալների սպորտային զբաղվածությունը²²:

Նախկինում «Աբովյան» քվի-ում պահվում էին կենդանիներ, ինչը խիստ արդյունավետ էր անչափահասներին դաստիարակելու գործում: Այժմ սույն քվի-ում ֆինանսական միջոցները սակավ լինելու պատճառով կենդանիները բացակայում են:

Կրթության կազմակերպման որոլտում ևս «Աբովյան» քվի-ում առկա են բազմաթիվ խնդիրներ՝ համապատասխան մասնագետների պակաս, ծմռան ամիսներին դպրոցը չի ջեռուցվում և այլն: Հատկապես մտահոգիչ է անչափահաս դատապարտյալների մասնակցությունը դասերին: Շատերը խուսափում են դասի ներկայանալ, իսկ քվի-ի աշխա-

¹⁹ St'u Juugendstrafvollzug in Deutschland und Frankreich, Daniel Boernhofer, Nomos, Auflage 2010, Giessen, էջ 200:

²⁰ St'u նույն տեղում, էջ 204:

²¹ St'u Անչափահասների հետ տարվող սոցիալ-հոգեբանական աշխատանքների և կրթական գործընթացի ուսումնասիրություն «Աբովյան» քվի-ում, քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտ, Երևան, 2012թ., էջ 22:

²² St'u նույն տեղում, էջ 23:

տակիցները, ինչպես իրենք են ասում, «պարտադրել չենք կարող»²³: Առաջարկում ենք օրենսդրությամբ միջնակարգ կրթությունն անչափահաս դատապարտյալների համար դարձնել պարտադիր և այդ գործընթացին ընդգրկել համապատասխան մասնագետների, որոնք նաև կտիրապետեն հոգեբանության մի շարք հմտությունների:

Վերասոցիալականացման նպատակին նպաստող վերջնական փուլ կարելի է համարել անչափահասին քվի-ից ազատելու համար կատարվող նախապատրաստական աշխատանքները: Ինչպես ցույց են տալիս «Աբովյան» քվի-ում իրականացված հարցումները²⁴, նախապատրաստական աշխատանքները, ենթադրում են միայն հարցում ուստիկանության տարածքային բաժին, և եթե պարզվում է, որ անչափահասը ընտանիք չունի, ապա քվի-ն համագործակցում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ, իսկ որոշ դեպքերում ուղիղ կապ է հաստատում անչափահասների բարեկամների հետ: Ի դեպ, պետք է նշել, որ այդ նախապատրաստական աշխատանքները սկսում են, երբ պատիժը կրելուն մնացել է ընդամենը երեք ամիս, ինչը, մեր կարծիքով, շատ կարճ ժամանակահատված է անչափահաս դատապարտյալի ազատումը նախապատրաստելու համար, քանի որ անչափահասին աշխատանքով ապահովելը, նրա ծնողների կամ այլ հարազատների հետ կապ հաստատելը, որոշ դեպքերում նաև անչափահասի բնակության վայրի խնդիրը լուծելը պետք է իրականացվեն շատ խնամքով, ինչը շատ ավելի երկար ժամանակ է պահանջում:

Այդ առումով արդյունավետ է, օրինակ, ԳԴՀ-ի պրակտիկան, որտեղ հողերի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքով հստակ նախատեսված է անչափահասին քվի-ից ազատելու համար կատարվող նախապատրաստական աշխատանքների մեջ մտնող միջոցառումների ցանկը, և այն չի սահմանափակվում միայն «անչափահասին ընտանիքին կամ բարեկամներին հանձնելով»: Ի դեպ, անչափահաս դատապարտյալներին ազատելու նախապատրաստմանն ուղղված միջոցառումները ուղղման պլանի բաղկացուցիչ մասն են:

Օրինակ՝ Նորդիայն Վեստֆալեն հողի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքի 22-րդ հոդվածով նախատեսված է անչափահասին ազատ արձակելիս, բավարար միջոցների բացակայության դեպքում, նրան դրամական օգնություն տալը, օրինակ՝ ճանապարհաժախսի և հագուստի համար²⁵:

ՀՀ-ում քրեակատարողական հիմնարկն անչափահաս դատապարտյալին ազատելուց հետո ոչ մի պարտականություն չի կրում վերջինիս աշխատանքով ապահովելու, միջնակարգ կամ մասնագիտական կրթական գործընթացի կազմակերպման առումով, իսկ, օրինակ, ԳԴՀ Նորդիայն Վեստֆալեն հողի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը պարտավորեցնում է քրեակատարողական հիմնարկին մինչև անչափահաս դատապարտյալին ազատելը հոգալ վերջինիս աշխատանքի տեղավորման, նրան միջնակարգ կամ մասնագիտական կրթական հաստատություններում ներգրավման հարցերի մասին²⁶:

²³Տե՛ս նույն տեղում, էջ 31:

²⁴Տե՛ս նույն տեղում, էջ 32:

²⁵Տե՛ս ԳԴՀ Նորդիայն Վեստֆալեն հողի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրք, 20.11.2007:

²⁶Տե՛ս նույն տեղում:

ԳԴՀ հողերի անչափահասների քրեակատարողական օրենսգրքերով նախատեսվում է, որ անչափահաս դատապարտյալին ազատման նախապատրաստելիս պարտադիր պայման է հսկողության ներքո օրվա որոշակի ժամանակահատված քլի-ի պատերից դուրս գտնվելը՝ զբոսանքի կամ աշխատանքի նպատակով: Բացի այդ, նախապատրաստական փուլում, որը, ըստ պատժի ժամկետի, կարող է սկսվել պատժից ազատելուց 4-6 ամիս առաջ, անչափահասներին կարող է տրամադրվել մինչև 2 շաբաթ տևողությամբ հատուկ արձակուրդ²⁷:

Հաշվի առնելով վերոգրյալ հանգամանքները՝ ՀՀ-ում անչափահաս դատապարտյալների վերասոցիալականացման գործընթացը բարելավելու նպատակով առաջարկում ենք ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքում նախատեսել առանձին գլուխ անչափահասների ազատագրկման հետ կապված պատժատեսակները կրելու առանձնահատկությունները կարգավորելու համար: Մասնավորապես.

1. անչափահասների ազատման նախապատրաստումը և՛ ժամկետների, և՛ իրականացվող միջոցառումների բովանդակության առումով կարգավորել ավելի մանրամասն՝ հաշվի առնելով արտասահմանյան երկրների հաջողված փորձը,

2. նախատեսել ավելի երկարաժամկետ և հաճախակի կարճատև ու երկարատև տեսակցություններ, ինչպես նաև արձակուրդի հնարավորություն,

3. նախատեսել անչափահասների վերասոցիալականացման ընթացքն ավելի հստակ կանոնակարգող ուղղման պլան,

4. բոլոր տեսակի աշխատանքի դիմաց նախատեսել վարձատրություն:

Օրենսդրական նորմերի գործնականում կիրառելիության արդյունավետության բարձրացման նպատակով ՀՀ-ում անչափահասների միակ քրեակատարողական հիմնարկում առաջարկում ենք կատարել նաև մի շարք նյութատեխնիկական բարեփոխումներ՝ կադրերի վերապատրաստում, քլի աշխատակիցների աշխատանքային պայմանների բարելավում, դատապարտյալների կողմից սպորտով զբաղվելու անհրաժեշտ պայմանների ապահովում և այլն:

SOME ISSUES ON RESOCIALIZATION OF IMPRISONED JUVENILES

Liana Marukyan

Project Coordinator Konrad Adenauer Foundation Yerevan Office

The process and effectiveness of fulfilling juveniles' punishments, which are connected with imprisonment, have constantly been and now are in the center of attention of theorists and practical workers. The fields of designating the types of punishments connected with juvenile imprisonment, as well as the fields of the resocialization and correction in prisons have been more and more criticised in the last 10 years. It is not accidental, that some measures are developed and implemented in the whole world to

²⁷St'u Jugendstrafvolzug fur das 21. Jahreshundert ? Stephan Schwirzer, Peter Lang, Passau 2006, էջ 159-161.

keep juveniles away from imprisonment. If it is inevitable, better conditions should be provided for imposing punishments, which will be directed to the crime prevention by prisoners as well as for providing resocialization. In this regard, the Republic of Armenia is not an exception. There are many problematic issues while carrying imprisonment punishments by juveniles, which I have introduced and discussed in this article.

РЯД ВОПРОСОВ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, ПРИГОВОРЕННЫХ К ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ

Лиана Марукян

Проект Координатор Ереванского офиса Фонда Конрада Аденауэра

Процедура и продуктивность осуществления наказаний несовершеннолетних в виде лишения свободы постоянно находилось и в настоящее время находится в центре внимания как теоретиков, так и практиков. Сферы, касающиеся назначения наказания в отношении несовершеннолетних в виде лишения свободы, а так же их исправления и ресоциализация в местах лишения свободы десятилетиями все больше и больше подвергаются острой критике. Не случайно, что во всем мире организовываются и осуществляются мероприятия для того, чтобы по возможности уберечь несовершеннолетних от наказаний в виде лишения свободы, а при отсутствии такой возможности для обеспечения более благоприятных условий для несения наказания, которые будут направлены, как на предотвращение новых преступлений со стороны приговоренных, так и в первую очередь на обеспечение их ресоциализации. В этом смысле Армения тоже не является исключением, где в настоящее время в процессе осуществления наказания несовершеннолетних, приговоренных к лишению свободы, возникают множество проблемных ситуаций, которые обсуждаются в данной статье.

Բանալի բառեր – անչափահաս, վերաօրգալականացում, ուղղում, աշխատանք, կրթություն, տեսակցություն, սոցալիսատող, մանկավարժ

Ключевые слова: несовершеннолетний, ресоциализация, исправление, работа, образование, визиты, социальный работник, педагог

Key words: juvenile, resocialization, correction, work, education, visits, social worker, teacher